

dr inż. **Barbara KACZMARCZYK¹**

Przyjęty/Accepted/Принят: 05.09.2013;
Zrecenzowany/Reviewed/Рецензирована: 29.07.2014;
Opublikowany/Published/Опубликована: 30.09.2014;

TYOLOGIA ZAGROŻEŃ

Classification of Threats

Классификация угроз

Abstrakt

Cel: Zaprezentowanie podziału zagrożeń według kryteriów w szczególności podmiotowego, przedmiotowego, przestrzennego.

Metody: W celu realizacji zadania wyodrębniono kryteria podziału i zastosowano metody teoretyczne służące wyodrębnieniu grup zagrożeń.

Wyniki: Rozważania na temat zagrożeń są złożone. Zagrożenia towarzyszą człowiekowi w różnym wymiarze i formie od lat i będą pojawiać się zawsze. Zmienia się jedynie ich nasilenie i rodzaj. Powyższa sytuacja jest wynikiem zmieniającej się między innymi sytuacji na arenie międzynarodowej, jak również krajowej. Przeciwdziałanie zagrożeniom wymaga prowadzenia ciągłych badań. Skuteczność badań możliwa jest poprzez m.in. skuteczne klasyfikowanie tychże zagrożeń. Zmienność środowiska bezpieczeństwa powodować będzie zmianę kryteriów typologicznych zagrożeń. Zmieniać się będzie charakter a zatem zmieniać się będą kryteria podziału zagrożeń. Tylko część z obecnie wyodrębnianych nie będzie podlegać tym zmianom. Należać do nich będą najprawdopodobniej podmiot, przedmiot i czas. Zmienność ta wymaga monitorowania tychże zagrożeń a na tej podstawie prowadzenia procesów poznawczych. Prowadząc rozważania na temat typologii zagrożeń, wciąż poszukuje się kryteriów, których suma umożliwi pełnie jej przedstawienie. Do kryteriów tych zaliczyć należy: źródło pochodzenia zagrożenia, miejsce pochodzenia źródła zagrożenia, obecność czynnika militarnego, aktualność zagrożeń, wiedzę o zagrożeniu, czas, częstotliwość, intensywność, zasięg, symptomy, liczbę czynników zagrażających oraz stopień i zakres destrukcji. Katalog kryteriów stale podlega weryfikacji i jest uzupełniany w zależności od zmieniającego się środowiska. Proces poznawczy w tym zakresie wciąż trwa.

Wnioski: Prowadząc badania zagrożeń, dokonuje się ich podziałów przy uwzględnieniu wyodrębnionych kryteriów. Powyższe stosowane jest w celu dokładniejszego zbadania obszaru zagrożeń. Jest to proces trudny i złożony, jednak nie niemożliwy. Dyskusje w powyższym zakresie mieszczą się w wielu dziedzinach i dyscyplinach naukowych. Wskazuje to na interdyscyplinarny charakter tej problematyki. Naukowa eksploracja problematyki związanej z zagrożeniami nie pozwala dziś wyodrębnić wspólnych kryteriów w wielu dziedzinach i dyscyplinach naukowych, które w sposób jednoznaczny pozwoliłyby na wprowadzenie do nauki wspólnej typologii zagrożeń. Powyższe nie zwalnia jednak z obowiązku poszukiwania takich rozwiązań. Niniejszy artykuł jest próbą takiej przeglądowej eksploracji. U podstaw tego stanowiska znajdują się rozwiązania wykorzystane w artykule będące wnioskami z badań prowadzonych przez ekspertów różnych dziedzin i dyscyplin naukowych. Uwidacznia się wyraźna potrzeba konsolidacji wysiłków ekspertów w wielu zakresach bezpieczeństwa. Przedstawione w artykule treści to jedynie głos w dyskusji, który może stanowić inspirację do dalszych rozważań w przedmiotowym zakresie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, zagrożenie, typologia

Typ artykułu: artykuł przeglądowy

Abstract

Aim: To categorise threats according to given criteria, in particular: subjective, objective and time related.

Method: In order to achieve the desired purpose, categories were exposed and theoretical approaches harnessed to differentiate threat groups.

Results: The discourse concerning threats is complex. Threats emerged in the past, occur now and will prevail in the future. They accompanied humans in different forms and scale for many years. One element which is changing concerns the intensity of threats. The aforementioned scenario is the consequence of the changing environment, at national and international level. A pre-requisite to the eradication of threats is the conduct of research. The changing state of security in the environment will contribute towards a change in classification of threat criteria. There will be changes in the nature of threats and, correspondingly, threat categorisation criteria will also vary. Only a part of today's model will be unaffected by such variations. Most probably subjective, objective and time related threats will prevail as they are. Any variability will require monitoring and, on that basis, will call for the conduct of cognitive processes. The

¹ Regionalne Centrum Badań nad Bezpieczeństwem w Bielsku-Białej; ul. A. Frycza Modrzewskiego 12, 43-300 Bielsko-Biała, Polska; barbara.kaczmarczyk1979@gmail.com; Regional Safety Research Centre, Poland;

processes involving classification of risks requires constant updating to the extent where the aggregate of classes will represent the whole. The criteria list should incorporate the following: source of threat, location of the source of threat, presence of a military factor, verity of threat, knowledge of threat, time, frequency, intensity, range, symptoms, number of threat elements as well as the degree and range of destruction. The criteria list is constantly exposed to validation and updating, in tandem with the changing environment. This identification process is continuous.

Conclusions: Research of threats is accompanied by identification and classification of discrete criteria. This is necessary so that the extent of a threat can be examined further. The process is complex and difficult, but not impossible. Discourse concerning this issue is found in a range of scientific research disciplines. Consequently, this indicates an interdisciplinary character of the problem. Scientific exploitation of problems associated with threats, does not allow for fragmentation of criteria which, are common to many fields of science and which, could benefit from a common approach to the classification of threats. Encountered difficulties, do not relieve researchers from an obligation to search for solutions. The review contained in this article, provides an attempt at such an exploitation. The basis for such a view is contained in solutions exposed by the article which, reproduces research conclusions determined by experts from a range of science disciplines. This article highlights a clear need for a joint expert approach in many areas dealing with safety. Presented material is simply a voice in a discussion which, may provide a springboard for further research of the topic.

Keywords: safety, threat, classification

Type of article: review article

Аннотация

Цель: Представление классификации угроз в особенности по субъектным, предметным и пространственным критериям.

Методы: С целью реализации задачи были выделены критерии классификации и применены теоретические методы для выделения групп угроз.

Результаты: Размышления на тему угроз есть достаточно сложны. Угрозы всегда были, есть и будут. Они сопровождают человека в разном масштабе и форме на протяжении многих лет. Меняется только их интенсивность и вид. Вышеуказанная ситуация является результатом меняющейся, среди прочего, ситуации на международной и национальной аренах. Их предотвращение всегда требовало, требует и будет требовать исследований. Эффективность исследований возможна благодаря, например, успешной классификации тех самых угроз. Нестабильность среды безопасности может вызвать изменения критериев классификации угроз. Изменениям будет подвергаться их характер, затем будут меняться также критерии классификации угроз. Только часть из существующих угроз не будет подвергаться этим изменениям. К ним, вероятнее всего, можно отнести субъект, предмет и время. В условиях таких изменений необходим мониторинг этих угроз и на основе этого проведение познавательных процессов. В процессе проведения исследований на тему классификации угроз, проходит постоянный поиск критериев, сумма которых позволит её полностью представить. К этим критериям следует отнести: источник происхождения угрозы, место происхождения источника угрозы, наличие военного фактора, актуальность угроз, знания об угрозе, времени, частоте, интенсивности, диапазоне, симптомах, числе угрожающих факторов, а также степени и области деструкции. Каталог критериев постоянно проверяется и пополняется в зависимости от меняющейся окружающей среды. Процесс познания в этой области постоянно продолжается.

Выводы: При проведении исследования угроз, проводится их разделение с учётом выделенных критериев. Вышеуказанные принципы применяются для более точного исследования области угроз. Это трудный и сложный процесс, однако он возможен. Дискуссии в вышеуказанной сфере происходят во многих областях и сферах науки. Это указывает на междисциплинарный характер этой проблематики. Научное представление проблематики, связанной с угрозами, не позволяет в данный момент выделить общие критерии во многих научных областях и отраслях, которые однозначно позволили бы ввести в науку общую классификацию угроз. Однако вышеуказанное не освобождает от необходимости поиска таких решений. Данная статья является попыткой такого обзорного представления. В основе этого положения лежат решения, которые использовались в статье и являются выводами в исследованиях, проведённых экспертами, принадлежащими к разным научным отраслям и областям. Это показывает четкую необходимость консолидации усилий специалистов во многих областях безопасности. Представленная в статье информация является только голосом в дискуссии, который может стать вдохновением для дальнейших размышлений в данной области.

Ключевые слова: безопасность, угроза, классификация

Вид статьи: обзорная статья

1. Wprowadzenie

Dynamicznie zmieniająca się sytuacja na arenie krajowej i międzynarodowej, w szczególności przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, a następnie do strefy Schengen spowodowało, że występowanie niektórych zagrożeń nasiliło się, a innych zmniejszyło. Nie ma dziś organizacji międzynarodowej ani instytucji państwowej, która nie realizowałaby zadań w zakresie bezpieczeństwa. Nie oznacza to, że wszystkim tym podmiotom przyświeca troska o bezpieczeństwo. Oznacza to natomiast, że w gąszczu powierzonych im obowiązków realizują zadania w zakresie bezpieczeństwa zgodnie ze swą właściwością. Nie dotyczy to oczywiście takich organizacji i instytucji realizu-

jących zadania na rzecz bezpieczeństwa tych, którzy powołali je do życia. Czym zatem jest bezpieczeństwo? Najprostsza odpowiedź brzmi, że jest ono stanem niezagrożenia lub spokoju. Zdarza się, że określane jest również jako proces. W przedstawionych rozważaniach bezpieczeństwo rozpatrywane będzie wyłącznie jako negacja zagrożenia. Zarysowana powyżej sytuacja problemowa wymuszała konieczność podejmowania działań zmierzających do pełnego rozpoznania, diagnozowania i monitorowania oraz prognozowania tychże zagrożeń. Od zawsze realizacja wyżej wymienionych przedsięwzięć była możliwa wyłącznie w warunkach podziału. Oznaczało to zarówno w teorii, jak i w praktyce, że zjawisko, którym się zaj-

mowano, podlegało dekompozycji. W myśl tej zasady dokonywano podziału zagrożeń, co pozwalało poprzez rozproszone zainteresowania i badania na pełne skonsolidowane działania w zakresie badań nad zagrożeniami². Dyskusja w powyższym zakresie wciąż trwa. Obserwuje się stosowanie pewnego rodzaju swobody definiowania pojęcia „zagrożenie”, co umożliwia tworzenie wielu zbiorów typologicznych, pozwalających na swobodną klasyfikację i postrzeganie. Powyższe sprawia również, że funkcjonujące typologie zmieniają się wraz z sytuacją geopolityczną, dostosowując się jednocześnie do rzeczywistości.

2. Zagrożenie – pojęcie i istota

Rozważania w powyższym zakresie należałoby rozpocząć od zdefiniowania terminu „zagrożenie”, które w literaturze przedmiotu nie jest jednoznacznie określane. Z całą pewnością można stwierdzić, że omawiane pojęcie jest mocno związane z obawą człowieka dotyczącą utraty wartości takich jak: zdrowie, życie, swoboda, wolność czy dobra materialne [1] bądź szerzej za Stanisławem Śladkowskim jest to sytuacja, w której zachodzi możliwość zaistnienia obrażeń człowieka, a także powstania szkód materialnych w środowisku lub ich kombinacji spowodowanych przez czynniki materialne lub ich zespoły: obciążenia, zaburzenia, zniszczenia, zanieczyszczenia i skażenia. Konsekwencją powyższej sytuacji jest przede wszystkim obniżenie poziomu egzystencji społeczeństwa.

Stanisław Dworecki, autor zajmujący się od wielu lat problematyką zagrożeń, przedstawia zagrożenie jako „taki splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych – w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.” [2, 3]

Cechą charakterystyczną prezentowanej powyżej definicji jest przedstawianie zagrożeń wyłącznie w warstwie społecznej. Definicja ta nie obejmuje kwestii związanych z zagrożeniami odnoszonymi do sił przyrody oraz rozwoju cywilizacyjnego. Czy to oznacza, że ta definicja jest niepełna? Nie. Została ona sporządzona na potrzeby zdefiniowania zagrożeń w kontekście konfliktów społecznych.

Analiza powyższej definicji pozwala stwierdzić, w najogólniejszy sposób, że zagrożenie to taka sytuacja, podczas której istnieje duże prawdopodobieństwo wystąpienia zjawiska stwarzającego znaczne trudności. Trudności, o których mowa powyżej, jak zauważa Stanisław Koziej, to wyzwania globalne związane „przede wszystkim z napięciami i niestabilnością wywoływanymi przez terroryzm międzynarodowy i proliferację broni masowego rażenia, a także nieprzewidywalną politykę reżimów autorytarnych i zjawisko „państw w stanie rozkładu” [4]. W związku z powyższym wspomniany autor wskazuje, że „Polska jako członek wspólnoty euroatlantyckiej jest narażona bezpośrednio na wynikające z tego zagro-

żenia” [4]. Interesujące jest to, że przywołany autor pisze o zagrożeniach, które mogą być konsekwencją wyzwań. Wynika to z tego, że wyzwania przedstawione przez niego mają zabarwienie pejoratywne, a mogą przecież pojawiać się i takie wyzwania w środowisku bezpieczeństwa, które spowodują działania zwieńczone sukcesem dla człowieka, instytucji, organizacji.

Od wielu lat ludzie nauki i praktyki podejmowali szeregi prób odpowiedzi na pytanie, czym jest zagrożenie. Powyższe definicje wskazują na to, że zagrożenie można rozpatrywać w znaczeniu węższym i szerszym. Pierwsze ma miejsce wtedy, gdy „[...] w człowieku rodzi się obawa o utratę wysoko cenionych wartości, z własnym życiem na pierwszym miejscu” [5]. Zatem zagrożenie rozumiane jest jako sytuacja uświadamiana przez podmiot [6]. Z kolei w znaczeniu szerszym „[...] zagrożenia obejmują także sytuacje, które nie są przez podmiot uświadamiane” [6]. Istnieją też definicje, które scalają powyższe dwie. Przykładowo według Włodzimierza Fehlera „zagrożenie to towarzyszące ludzkiej cywilizacji zdarzenia i procesy występujące w różnych konfiguracjach powodujące naruszenie równowagi (lub też uniemożliwiające uzyskanie tej równowagi). Dotyczą one nie tylko będących w stałych powiązaniach lub wchodzących w przejściowe korelacje różnych podmiotów społeczno-politycznych (jednostek, grup społecznych, państw, związków państw), lecz także wszystkich składników, które tworzą materialne i duchowe środowisko życia człowieka. Wspomniane procesy i zdarzenia przybierają konkretne formy – kataklizmów, katastrof, epidemii, wojen, patologii społecznych oraz wielu innych zawierających destruktywny potencjał zjawisk – tworzą istotne przeszkody dla skutecznej ochrony wartości tworzących fundamenty bezpieczeństwa (życia, zdrowia, wolności, jakości egzystencji, perspektywy rozwoju)” [7].

Z uwagi na kompleksowość podejścia Włodzimierza Fehlera zarówno w ujęciu podmiotowym, jak i przedmiotowym, a w tych zakresach również wieloaspektowym, na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto właśnie tę definicję zagrożenia.

3. Podział zagrożeń – kryteria i determinanty

Szeroko rozumiane zagrożenie stwarza potrzebę definiowania różnych jego typologii. Często uznaje się, że zagrożenie jest niepodzielną kategorią. Podejmując próby odpowiedzi na szereg pytań dotyczących różnych obszarów zagrożeń, dokonuje się jego podziału.

Zagrożenie dzielić można na wiele sposobów, stosując różnorodne typologie. Sposoby i kryteria, o których mowa powyżej, pozwalają na wprowadzenie typologii bezpieczeństwa. *Słownik języka polskiego* termin „typologia” określa jako [8]:

- „naukę o typach, badanie porównawcze typów w zakresie różnych nauk”;
- „podział czegoś według określonych zasad”;
- „zbiór zasad umożliwiających grupowanie poszczególnych osób, przedmiotów, zjawisk itp. według określonych typów”.

² dotyczy to również bezpieczeństwa.

Klasyfikacja zagrożeń jest niezwykle trudna i złożona ze względu na subiektywność poczucia zagrożenia, a także na złożoność występujących zjawisk. Niewątpliwie charakterystyczną cechą zagrożeń jest ich zmienność. Obserwuje się, że występujące niegdyś zjawiska były zagrożeniami, które dziś już nimi nie są. Natomiast sytuacje, które nie były niebezpieczne, stały się aktualnie dużym problemem. Zauważa się również, że wraz z upływającym czasem siła występowania zagrożeń ulegać będzie zmianie, bowiem zagrożenia słabną lub się nasilają [9].

Coraz bardziej złożony charakter bezpieczeństwa sprawia, że niezbędne jest rozszerzenie obszarów penetracji naukowej przez inne dyscypliny i subdyscypliny naukowe. Według Włodzimierza Chojnackiego są nimi [10]: filozofia, literatura, religia, sztuki piękne i muzyka; antropologia, pedagogika i psychologia w odniesieniu do percepcji zagrożeń. Określając obszar bezpieczeństwa, dookreśla się za pomocą zwrotów – osobiste, publiczne, narodowe, energetyczne, gospodarcze, regionalne, lokalne i społeczne. Współcześnie bezpieczeństwo jest gwarantem rozwoju społeczeństwa i jego przetrwania, jest stanem (nietrwałym, wymagającym ciągłej troski), który daje poczucie pewności, gwarantuje jego zachowanie oraz daje szansę na przyszły rozwój [11].

Paweł Tyrała przedstawia listę aspektów mogących być przedmiotem rozważań. Są nimi: bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo finansowe i bankowe, bezpieczeństwo prawne, bezpieczeństwo jako wartość, bezpieczeństwo w turystyce, bezpieczeństwo trafnych decyzji, bezpieczeństwo edukacyjne, bezpieczeństwo modelowania i projektowania technologicznego, bezpieczeństwo interpersonalne, bezpieczeństwo psychologiczne, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo informatyczne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo osób i mienia, bezpieczeństwo cywilne, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo obronne, bezpieczeństwo socjologiczne, bezpieczeństwo międzynarodowe, bezpieczeństwo mniejszości narodowych i obcokrajowców, bezpieczeństwo socjalne, bezpieczeństwo zdrowotne i sanitarne, bezpieczeństwo informacji i danych, bezpieczeństwo przestrzeni powietrznej i morskiej, bezpieczeństwo surowcowe, bezpieczeństwo transportowe i komunikacyjne, bezpieczeństwo żywnościowe, inne aspekty bezpieczeństwa [12] takie jak na przykład: bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo międzynarodowe, socjologia bezpieczeństwa, etyka bezpieczeństwa, bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni.

Dość często stosowanym kryterium w typologii zagrożeń bezpieczeństwa jest kryterium przedmiotowe przedstawione w opracowaniu *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, w którym zagrożenia bezpieczeństwa dzielą się na [13]:

- zagrożenia polityczne;
- zagrożenia militarne;
- zagrożenia gospodarcze;
- zagrożenia społeczne (społeczno-kulturowe);
- zagrożenia ekologiczne;
- terroryzm.

Z kolei Włodzimierz Fehler typologię zagrożeń według tego samego kryterium przedstawia następująco [14]:

- zagrożenia polityczne;
- zagrożenia ekonomiczne;
- zagrożenia militarne;
- zagrożenia ekologiczne;
- zagrożenia społeczne;
- zagrożenia kulturowe;
- zagrożenia informacyjne.

W obydwu podziałach występują elementy wspólne. Jednak są one na tyle odmienne, że każdy z osobna ukazuje swój charakter. Powyższe dowodzi, że wyżej przedstawiony katalog jeszcze długo będzie otwarty.

Zdaniem Włodzimierza Fehlera wyżej wymienioną typologię należałoby uzupełnić o inny podział taki jak [15]:

- zagrożenia militarne i niemilitarne;
- zagrożenia realne i potencjalne;
- zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne.

Zagrożenia dotyczą innych obszarów życia społecznego, które nabierają na znaczeniu wraz z rozwojem cywilizacji. Dlatego też w zależności od podmiotu, którego żywotne interesy są zagrożone, mówi się o zagrożeniach państwowych (narodowych) i zagrożeniach międzynarodowych.

Rozważania na temat zagrożeń narodowych rozpatrywane są w dwóch aspektach: wewnętrznym (zagrożenia wewnętrzne) i zewnętrznym (zagrożenia zewnętrzne). Podsumowując powyższy podział, należy stwierdzić, że Stanisławem Dworeckim, że „zagrożenie bezpieczeństwa państwa może powstać na tle uwarunkowań wewnętrznych i (lub) zewnętrznych oraz militarnych i (lub) niemilitarnych. Każde z tych uwarunkowań może występować niezależnie (osobno) lub w dowolnej konfiguracji, przyczyniając się do powstania – wewnątrz państwa lub w jego najbliższym otoczeniu – sytuacji konfliktogennej. Może tu wystąpić tak daleko idące przenikanie przyczyn i wzajemnych uwarunkowań zagrożenia bezpieczeństwa państwa, że jednoznaczne ich zakwalifikowanie (zidentyfikowanie) staje się wręcz niemożliwe. Dlatego zagrożenia powinno się rozpatrywać na wielu płaszczyznach i pod różnym kątem, aby ustalić (wychwycić) wszystkie możliwe związki przyczynowo-skutkowe” [16]. Przy czym warto zaznaczyć, że identyfikacji zagrożeń powinno towarzyszyć podejście całościowe, obecnie powszechnie dominujące w świecie, albowiem klasyczny podział na wewnętrzne i zewnętrzne aspekty bezpieczeństwa stanowi niemalże już historię. Dla nikogo nie powinno być tajemnicą, że w zglobalizowanym świecie zagrożenia tzw. klasyczne (na przykład groźba wojny prowadzonej tradycyjnymi metodami militarnymi) ustępują pola zagrożeniom nietypowym, których źródłem stają się często trudne do zidentyfikowania podmioty pozapaństwowe. Ponadto w warunkach globalizacji i internacjonalizacji wszystkich aspektów życia społecznego granica między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym jest rozmyta, a szereg zagrożeń, między innymi terroryzm międzynarodowy, handel narkotykami, a także katastrofy

ekologiczne lub wywołane siłami przyrody, trudno przywiązać do jednego – zewnętrznego lub wewnętrznego – źródła.

Literatura przedmiotu wskazuje również, że za zagrożenia zewnętrzne bezpieczeństwa państwa można uznać naruszenie przez inne państwo, w stosunku do Polski, którejkolwiek z niżej wymienionych zasad [17]:

- suwerenna równość, poszanowanie praw nieodłącznych od suwerenności;
- powstrzymanie się od groźby użycia siły lub samego jej użycia;
- nienaruszalność granic;
- integralność państwa;
- pokojowe załatwienie sporów;
- nieingerencja w sprawy wewnętrzne;
- poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań;
- równouprawnienie i prawo narodów do samostanowienia;
- partnerska współpraca między państwami;
- wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Natomiast za „zagrożenia wewnętrzne bezpieczeństwa państwa uważa się zespół uwarunkowań, których źródłem są elementy jego struktury doprowadzające do destabilizacji sytuacji naruszenia podstawowych wartości takich jak:

- wola przetrwania (państwa, narodu);
- terytorialna integralność;
- niezależność polityczna, suwerenność wyboru ustroju społeczno-politycznego oraz podejmowania decyzji z zakresu polityki wewnętrznej i zewnętrznej;
- jakość i warunki życia (zachowanie odpowiedniego standardu życiowego społeczeństwa i perspektyw wszechstronnego ustroju)” [18].

Dynamicznie zmieniająca się sytuacja, o której była mowa na wstępie niniejszego artykułu, spowodowała, że typologie zagrożeń były konstruowane w odmienny sposób. Często dokonuje się podziałów, przyjmując kryterium przyczyny powstawania. Taki podział uwzględnia zagrożenia powstałe w wyniku działania zjawisk atmosferycznych oraz wywołane działalnością człowieka. Podział ten wydaje się być przejrzysty i najlepiej oddający katalog zagrożeń występujących w XXI wieku. Zaznaczyć należy, że w tym przypadku zaistnieje taka sytuacja, że konkretne zagrożenie takie np. jak pożar zostanie umiejscowione w obydwu kategoriach. Sytuacja ma miejsce, ponieważ przyczyną jego powstania mogą być zarówno zjawiska atmosferyczne, jak i działalność człowieka. Są też takie zagrożenia, które trudno zakwalifikować do którejkolwiek ze wspomnianych wyżej kategorii. Dlatego też ciekawy podział zagrożeń proponują Witold Lidwa, Wiesław Krzeszowski oraz Wojciech Więcek. Uwzględnia on [19]:

- zagrożenia naturalne – wszelkie groźne zjawiska związane z naturą;

- zagrożenia techniczne – związane z cywilizacyjnym i gospodarczym rozwojem
- społeczeństw;
- terroryzm;
- inne zagrożenia:
- proliferację broni masowego rażenia;
- masowe migracje;
- niepokoje społeczne;
- zbiorowe akty zakłócenia porządku publicznego;
- przestępczość zorganizowana;
- awarie urządzeń technicznych.

Podjęcie czynności mających na celu przewidywanie wystąpienia na danym terenie zagrożeń, unikanie ich czy podejmowanie takich działań, które zminimalizują skutki ich występowania są dzisiaj sprawą priorytetową społeczeństw i instytucji zajmujących się zapewnieniem bezpieczeństwa. Dotychczasowe postrzeganie zagrożeń, wyniesione z doświadczeń XX wieku, jednoznacznie utożsamianych właśnie z konfliktem zbrojnym, wojną totalną i groźbą użycia broni masowego rażenia, na początku XXI wieku zostało istotnie, a nawet zasadniczo zmienione [20]. Stąd też w literaturze można spotkać następujące rodzaje zagrożeń bezpieczeństwa państwa [21]:

- zagrożenia militarne [22]:
 - zyskiwanie siły przez państwa rewizjonistyczne;
 - technologiczna przewaga ataku nad obroną;
 - rozprzestrzenianie broni masowego rażenia;
 - nadmierna rozbudowa sił zbrojnych;
 - nieprzebranie zobowiązań w dziedzinie kontroli zbrojeń;
- zagrożenia polityczne:
 - podważanie suwerenności i terytorialnej integralności państw przez państwa trzecie;
 - słabość rządów prawa i struktur społeczeństwa obywatelskiego;
 - spory na tle etnicznym dotyczące dążeń do suwerenności;
 - dążenie do hegemonii, tworzenie sfer wpływów lub regionalnej dominacji;
 - korupcja, powiązania elementów przestępczych ze strukturami państwowymi;
 - akty terrorystyczne przeciwko instytucjom państwa;
- zagrożenia ekonomiczne:
 - kryzysy systemu finansowego;
 - pogorszenie się standardów życia, wzrost bezrobocia i inflacji;
 - ubożenie i marginalizacja grup społecznych;
 - nadmierne różnice gospodarcze pomiędzy państwami i regionami;
 - nieudane reformy gospodarcze;
 - zerwanie dostaw surowców energetycznych lub energii;
- zagrożenia społeczne:
 - dyskryminacja z powodu przynależności do mniejszości narodowych;
 - naruszenia praw człowieka i podstawowych wolności;
 - niekontrolowana migracja;

- zorganizowana przestępczość, narkotyki;
- ograniczanie wolności mediów;
- zagrożenia ekologiczne:
 - klęski ekologiczne;
 - nieodpowiedzialne wykorzystywanie bogactw naturalnych;
 - nieodpowiednie standardy bezpieczeństwa w produkcji przemysłowej;
 - zanieczyszczenie terenów odpadami nuklearnymi i chemicznymi;
 - erozja gleby poprzez zbyt intensywną produkcję rolniczą [23].

Analiza literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, że dokonanie jednolitego podziału zagrożeń jest niezwykle trudne. Powyższa sytuacja ma miejsce głównie z powodu dynamicznie zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Bardzo często pojawiają się nowe wyzwania i zagrożenia o bardzo dużej skali, co też uświadamiają różne wydarzenia poczynając od ataków terrorystycznych w 2001 roku, a skończywszy na katastrofach budowlanych, powodziach i pożarach w ostatnich latach. Niezwykle istotne jest, by dokonując charakterystyki zagrożeń bezpieczeństwa państwa, wybrać te, które faktycznie jego dotyczą. W typologiach dostrzega się ujmowanie zagrożeń, które dotyczą i nie dotyczą poszczególnych podmiotów. Zdaniem Romana Kuźniara „[...] percepcja zagrożeń, diagnoza stanu bezpieczeństwa oraz dyrektywy dla praktyki politycznej są w wielu krajach kształtowane przez pryzmat różnych wewnętrznych interesów politycznych, finansowych czy przemysłowych, a zatem posiadają ograniczoną użyteczność dla innych państw” [23].

Jak zauważa Romuald Gocki niezwykle ważne jest poznanie charakteru zagrożenia, sposobów powstawania, prawdopodobieństwa zaistnienia danego zagrożenia na określonym obszarze, a w konsekwencji również opracowanie działań zapobiegających zdarzeniu lub zminimalizowaniu jego skutków. Dlatego też wspomniany autor proponuje podział zagrożeń ze względu na źródło i sposób powstawania. Zagrożenia dzieli na [24]:

- zagrożenia naturalne:
 - geologiczne (np. trzęsienia ziemi, tsunami, erupcje wulkanów, osuwiska);
 - klimatyczne (powodzie, susze, ulewne deszcze, upały, huragany, śnieżyce).
- zagrożenia techniczne:
 - awarie urządzeń technicznych;
 - katastrofy;
 - pożary.
- inne zagrożenia:
 - terroryzm;
 - działania militarne;
 - epidemie;
 - wydarzenia społeczne – zamieszki, narkotyki, alkoholizm, ubóstwo, bezrobocie;
 - wyniki błędu człowieka;
 - szkody wyrządzone przez owady, gryzonie.

Podziału zagrożeń dokonuje się również według określonych potrzeb. Przykładem powyższego może być

podział na przykład dokonany w Polsce przez Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, które wskazuje, że Polska pomimo iż leży w strefie klimatu umiarkowanego stale, jest narażona na różnego rodzaju zjawiska naturalne, które mogą przybrać formę kataklizmu. Zaznacza również, że zarówno zmiany klimatyczne, rozwój cywilizacyjny (infrastruktury), który nie jest wolny od błędów, jak i otwartość granic zwiększają ryzyko występowania różnego rodzaju zagrożeń. W związku z powyższym zdefiniowano *Zagrożenia czasowe występujące w Polsce*, do których zalicza się [25]:

- powódź;
- osuwiska;
- wichury, trąby powietrzne;
- silne mrozy, zawieje i zamiecie śnieżne;
- lawiny śnieżne;
- upały;
- susze;
- pożary lasów;
- grypa;
- choroby roślin;
- choroby zwierząt.

Wieloaspektowość i wielowymiarowość zagrożeń sprawia, że niezwykle trudno jest zdefiniować jedną typologię, która spełniałaby oczekiwania wszystkich. Analiza literatury wskazuje na różne sposoby postrzegania powyższego zagadnienia. Zdaniem autorki w niżej przedstawionym podziale typologii odnaleźć można wiele elementów wspólnych prezentowanych wcześniej, w niniejszym artykule, typologii. Podział ten uwzględnia rodzaj, źródło oraz przyczynę zagrożenia. Ze względu na rodzaj, zagrożenia podzielono na militarne i niemilitarne. Ze względu na źródło, dokonano podziału na sześć zasadniczych grup takich jak: katastrofy naturalne (wszelkie groźne zjawiska związane z naturą), katastrofy techniczne (związane z cywilizacyjnym i gospodarczym rozwojem społeczeństw), katastrofy synergiczne, patologie społeczne oraz akty terroru mające swoje źródło w rozmyślonych destrukcyjnych poczynaniach ludzi. Część zjawisk, które trudno było zakwalifikować jednoznacznie do powyższych grup, zostało sklasyfikowanych jako inne [26].

Uszczegóławiając, poszczególne kategorie obejmują następujące zagrożenia:

- zagrożenia militarne: wojny, zbrojne konflikty lokalne, waśnie etniczne i religijne, spory graniczne;
- zagrożenia niemilitarne:
 - katastrofy naturalne (powodzie, silne wiatry, susze, ruchy tektoniczne, anomalie pogodowe, epidemie, plagi zwierzęce, wyładowania atmosferyczne);
 - katastrofy techniczne (pożary, awarie chemiczne, awarie i wypadki radiacyjne, katastrofy komunikacyjne, katastrofy budowlane, awarie urządzeń infrastruktury technicznej, katastrofy górnicze);
 - katastrofy synergiczne (niebezpieczne zanieczyszczenia atmosfery, niebezpieczne zanieczyszczenia wód, niebezpieczne zanieczyszczenia gleby, katastrofalne zatopienia, kwaśne deszcze, zanik war-

- stwy ozonowej, efekt cieplarniany, wyniszczanie lasów, składowiska odpadów);
- akty terroru (podłożenia ładunków wybuchowych, umyślne spowodowanie katastrofy technicznej, umyślne skażenia, destrukcyjne działania grupy ludzi, sabotaż, bioterroryzm);
 - patologie społeczne (alkoholizm, narkomania, prostytucja, przestępczość zorganizowana, przestępczość nieletnich, sekty, przemoc);
 - inne (eksplozja demograficzna, wirusy komputerowe, konflikty lokalne o zróżnicowanym podłożu, choroby psychiczne i psychosomatyczne, choroby cywilizacyjne, niekontrolowana i nielegalna imigracja, starzejące się arsenały jądrowe i zawodne systemy ostrzegania, sfrustrowane armie, inne potencjalne wyzwania współczesnego świata).

Autorka świadoma tego, że dyskusja, której istota odzwierciedlona została w tytule niniejszego opracowania, trwać będzie jeszcze długo, podjęła próbę przedstawienia własnej autorskiej typologii, która wykorzystuje w sposób twórczy wszystkie przedstawione do tej pory rozważania. Nie można wykluczyć, że zaprezentowana poniżej typologia zostanie uznana za niepełną. Zmienność środowiska bezpieczeństwa, o której mowa w sytuacji problemowej, sprawia, że kryteria służące wyodrębnieniu rodzajów i kategorii poszczególnych zagrożeń stanowią zbiór otwarty. Dyskutować jednak trzeba. I głosem w tej dyskusji jest przedstawiony poniżej podział.

Zdaniem autorki podział zagrożeń powinien uwzględniać takie kryteria jak:

- podmiot;
- przedmiot;
- zakres;
- przestrzeń;
- czas;
- skutek;
- sposób postrzegania;
- efekt działania;
- zależności od poznającego podmiotu;
- zasięg;
- ze względu na znaczenie podmiotu;
- sposób organizowania;
- źródło.

4. Zakończenie

Wskazane powyżej przykłady typologii zagrożeń wskazują na to, że główne kryteria to: źródło, zasięg, podmiot, czas, symptomy, a także częstotliwość występowania. Podsumowując wydaje się być stwierdzenie Włodzimierza Fehlera, który uważa, że „w miarę pełną typologię można sporządzić, stosując kryteria: źródła pochodzenia zagrożeń, miejsca pochodzenia źródła zagrożeń, obecności czynnika militarnego, aktualności zagrożeń, wiedzy o zagrożeniu, czasu, częstotliwości, intensywności, zasięgu, symptomów, liczby czynników zagrażających oraz stopnia i zakresu destrukcji” [27]. Prezentowane podejście jest interesujące i stanowi inspirację do prowadzenia badań pod tym kontem, co ma swoje uzasadnienie w potrzebie ich prowadzenia ze względu na nieprze-

mijającą aktualność zagadnień z obszaru zagrożeń i ich typologii. Przyczyną powyższej sytuacji jest stale zmieniająca się sytuacja w kraju oraz poza jego granicami. Pomimo faktu istnienia wielu definicji zagrożeń, a także ich typologii, należy spodziewać się powstawania kolejnych dostosowywanych do rzeczywistości. Powyższe będzie miało miejsce, ponieważ jest to wciąż aktualny problem, który dotyczy każdego człowieka. Dyskusje w tym zakresie przeprowadza się coraz częściej. Przyjmują one nieco inny charakter niż do tej pory, ponieważ zaprasza się do nich również społeczeństwo. Przykładem może być debata społeczna na temat bezpieczeństwa zorganizowana przez międzynarodowe Regionalne Centrum Badań nad Bezpieczeństwem w Bielsku-Białej w maju 2013 roku. Przyczyną takiego podejścia do tematu jest chęć wypracowania skutecznych rozwiązań w trakcie wymiany poglądów pomiędzy ludźmi nauki, funkcjonariuszami formacji umundurowanych, pracownikami administracji samorządowej i rządowej oraz obywatelami, czyli wszystkimi tymi, którzy są odpowiedzialni za bezpieczeństwo. Jest to przedsięwzięcie trudne i złożone, gdyż niejednokrotnie wręcz niemożliwe staje się wypracowanie jednego zadawalającego wszystkie grupy rozwiązania. Jednak nie zwalnia to z obowiązku poszukiwania optymalnych rozwiązań. Przedstawione w niniejszym artykule typologie zagrożeń nie są ostatecznym rozwiązaniem, a jedynie głosem w dyskusji, który może stać się inspiracją do prowadzenia dalszych rozważań w powyższym zakresie.

Literatura

1. Wiśniewski B., Falecki J., *System zarządzania kryzysowego państwa, w tym Sił Zbrojnych RP*, Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2008, s. 17.
2. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996, s. 89.
3. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1969, s. 89.
4. Koziej S., *Strategie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2003 i z 2007 – skrypt internetowy*, Warszawa 2008, s. 7.
5. Hołyst B., *Wiktymologia*, PWN, Warszawa 2000, s. 64-65.
6. Hołyst B., *Wiktymologia*, PWN, Warszawa 2000, s. 65.
7. Fehler W., *Percepcja zagrożeń [w:] Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red.), WSPoL, Szczytno 2011, s.25.
8. *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2006, s. 412.
9. Stankiewicz M.J., *Konkurencyjność przedsiębiorstw a wzrost gospodarczy [w:] Czynniki wzrostu gospodarczego*, M. Hafer (red.), UMK, Toruń 2004, s. 17.
10. Chojnacki W., *Integracyjne i dezintegracyjne podejścia do bezpieczeństwa [w:] Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red. nauk.), WSPoL, Szczytno 2011, s. 47.
11. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s.13.
12. Tyrała P., *Zarządzanie bezpieczeństwem w warunkach gospodarki rynkowej [w:] Zarządzanie bezpieczeństwem*, P. Tyrała (red.), Kraków 2000, s. 23.
13. *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczaka, J. Flisa (red.), Warszawa 2006, s. 110-114.
14. Fehler W., *Zagrożenie – kluczowa kategoria teorii bezpieczeństwa [w:] Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, K. Jałoszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek (red.), WSA, Bielsko-Biała 2007, s. 38-39.

15. Fehler W., *Zagrożenie – kluczowa kategoria teorii bezpieczeństwa* [w:] *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, K. Jałoszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek (red.), WSA, Bielsko-Biała 2007, s. 42.
16. Dworecki S., *Od konfliktu do wojny*, AON, Warszawa 1996, s. 18-19.
17. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996, s. 24-25.
18. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996, s. 28.
19. Lidwa W., Krzeszowski W., Więcek W., *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych*, Warszawa 2010, s. 7-23.
20. *Ochrona ludności w czasie pokoju oraz w okresie kryzysu i wojny*, A. Skrabacz (red. nauk.), Centralna Biblioteka Wojskowa, Warszawa 2010, s. 29.
21. *Ochrona ludności w czasie pokoju oraz w okresie kryzysu i wojny*, A. Skrabacz (red. nauk.), Centralna Biblioteka Wojskowa, Warszawa 2010, s. 14.
22. *Zasadnicze problemy zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski w kontekście przygotowań obronnych Państwa*, B. Wiśniewski (red.), Bielsko-Biała 2008, s. 8.
23. Dębski S., Górka-Winter B., *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, Warszawa 2003, s. 22-23.
24. Grocki R., *Vademecum zagrożeń*, Bellona, Warszawa 2003, s. 9-10.
25. *Zagrożenia okresowe występujące w Polsce*, RCB, Warszawa 2010, s. 2.
26. Dawidowicz A., Janusz M., Sawczak S., *Źródła zagrożeń i ich charakterystyka*, UW, Wrocław 2007, s. 6-8.
27. Fehler W., *Podział zagrożeń* [w:] *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red. nauk.), WSPol, Szczytno 2011, s. 31.

nadkom. dr inż. Barbara Kaczmarczyk – absolwentka Politechniki Wrocławskiej (studia inżynierskie) we Wrocławiu, Akademii Obrony Narodowej w Warszawie (studia magisterskie i doktoranckie) oraz Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie (studia podyplomowe). Autorka i redaktorka naukowa opracowań publikowanych w kraju oraz w Niemczech, Czechach, Słowacji i Ukrainie w zakresie bezpieczeństwa, zarządzania, zarządzania kryzysowego (komunikacja, kooperacja, ćwiczenia) oraz edukacji dla bezpieczeństwa. Prowadzi zajęcia w uczelniach z zakresu bezpieczeństwa, zarządzania kryzysowego, edukacji dla bezpieczeństwa. Sekretarz Regionalnego Centrum Badań nad Bezpieczeństwem w Bielsku-Białej, Członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, *European Association for Security* oraz rady programowo-naukowej kwartalnika „Śląska Policja”. Funkcjonariuszka Straży Granicznej od 2002 do 2012 roku. Od 2012 ekspert Sekcji Operacji Policyjnych i Zarządzania Kryzysowego w Sztapie Policji Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu.